

Сиза Н. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРАВОСУДДЯ ЯК ОСНОВНА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ФУНКЦІЯ

У статті розглянуто зміст структурних елементів кримінально-процесуальної функції правосуддя. Визначено суб'єкт виконання функції, предмет діяльності та її зміст, мету діяльності суду при здійсненні функції правосуддя. З'ясовано межі реалізації функції правосуддя у кримінальному провадженні. На основі встановлених структурних елементів сформульовано поняття правосуддя як основної кримінально-процесуальної функції.

Ключові слова: функція; правосуддя; суд; кримінальне провадження.

В статье рассмотрено содержание структурных элементов уголовно-процессуальной функции правосудия. Определены субъект исполнения функции, предмет деятельности и ее содержание, цель деятельности суда при осуществлении функции правосудия. Установлены пределы реализации функции правосудия в уголовном производстве. На основании структурных элементов сформулировано определение правосудия в качестве основной уголовно-процессуальной функции.

Ключевые слова: функция; правосудие; суд; уголовное производство.

Питання кримінально-процесуальних функцій є одним із фундаментальних у науці кримінального процесу, оскільки пов'язане із визначенням повноважень, призначенням і змістом діяльності суб'єктів, здійсненням кримінального провадження як в окремих стадіях, так і побудовою моделі, типу та виду кримінального процесу в цілому. Чітка регламентація та належне виконання основних кримінально-процесуальних функцій спрямовані на забезпечення і збалансування інтересів держави та особи й відповідну реалізацію завдань кримінального провадження.

Тому, цілком обґрунтовано, проблеми функцій та функціонального при-

значення різних видів діяльності в кримінальному процесі були предметом наукових досліджень багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: С. А. Альперта, Д. М. Берової, В. М. Бозрова, Т. В. Варфоломеевої, І. В. Гловюк, Л. В. Головка, В. Г. Гончаренка, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецького, З. З. Зінатуліна, О. Ф. Кістяківського, К. Б. Калиновського, О. В. Капліної, М. О. Колоколова, О. П. Кучинської, О. М. Ларіна, Л. М. Лобойка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, Я. О. Мотовіловкера, В. П. Нажимова, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшко, В. М. Савицького, М. С. Строговича, Д. Г. Тальберга, Ф. Н. Фаткулліна, І. Я. Фойницького, В. П. Шибіко,

О. Г. Шило, М. Є. Шумило, М. Л. Якуба, О. Г. Яновської та ін.

Значний науковий внесок зазначених учених у науку кримінального процесу є важливою теоретичною основою для подальших досліджень. Зокрема, спеціального наукового вивчення та розробки на сучасному етапі судово-правової реформи в Україні потребує одна з основних кримінально-процесуальних функцій – функція правосуддя, яка, як відомо, займає центральне і найважливіше місце в системі кримінально-процесуальної діяльності.

У зв'язку з цим, метою статті є визначення змісту структурних елементів кримінально-процесуальної функції правосуддя та з'ясування меж дії цієї функції.

У науці кримінального процесу висловлено різні думки щодо розуміння поняття кримінально-процесуальних функцій. Відомий радянський вчений М. С. Строгович визначав їх як «окремі сторони кримінально-процесуальної діяльності» [1, с. 123–124] та як «окремі види, окремі напрями кримінально-процесуальної діяльності» [2, с. 188–189].

Оригінальні й такі, що заслуговують на окрему увагу, підходи щодо розгляду поняття кримінально-процесуальних функцій було запропоновано П. С. Елькінд (як виражені у відповідних напрямках діяльності спеціальне призначення і роль її учасників) [3, с. 55] та В. С. Зеленецьким (як результат сумісної дії позиції суб'єкта і спрямованої на її реалізацію діяльності) [4, с. 20].

Слід погодитися з позицією вчених, які визначають кримінально-процесуальні функції як «виражені в законі основні напрями процесуальної діяльності» [5, с. 13], а також як «закріплені в законі основоположні підсистемні види (частини, компоненти, напрямки) кримінально-процесуальної діяльності» [6, с. 67].

У науці кримінального процесу по-різному визначають також і систему кримінально-процесуальних функцій та функцій суб'єктів кримінального

провадження. Поділяючи позицію тих учених, які розглядають процесуальні функції як «закріплені в законі основні напрями кримінально-процесуальної діяльності», можна стверджувати про існування трьох основних кримінально-процесуальних функцій: обвинувачення, захисту і правосуддя.

Так, нормами ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) передбачено здійснення трьох функцій під час кримінального провадження: державного обвинувачення, захисту та судового розгляду. Хоча, як слушно звернуто увагу в наукових джерелах, у ст. 22 КПК України не зовсім коректно зазначено про функцію «судового розгляду», яку слід було б назвати функцією «правосуддя», адже «судовий розгляд» – це традиційне найменування центральної частини кримінального процесу [7, с. 480, 488–489], один з етапів судового провадження в суді першої інстанції [8, с. 67].

На підтвердження позиції про необхідність вести мову саме про функцію правосуддя, а не про функцію судового розгляду, свідчать і положення ст. 124 Конституції України, якими проголошено здійснення правосуддя в Україні виключно судами, а також ст.ст. 127 та 129, де йдеться про здійснення правосуддя суддями. Також і у ст. 30 КПК України зазначено про здійснення правосуддя у кримінальному провадженні лише судом. Тож відповідні зміни щодо назви функції, яка виконується судом у судовому розгляді, мають бути внесені і до ст. 22 КПК України.

Правосуддя, як і інші кримінально-процесуальні функції, має свої структурні характеристики.

Слід погодитися з позицією В. О. Попелюшка, який включає до поняття функції у кримінальному провадженні такі змістовні елементи: 1) суб'єкта виконання функції; 2) предмет його діяльності та її змісту; 3) мету (завдання), на досягнення якої спрямована діяльність цього суб'єкта. На думку вченого,

за такою структурно-змістовною схемою у чинному КПК України виписані основні кримінальні процесуальні функції кримінального процесу України, які визначають змагальну побудову його судового провадження – функції обвинувачення, захисту та судового розгляду (правосуддя) [9, с. 146].

На відміну від інших основних кримінально-процесуальних функцій (обвинувачення та захисту), правосуддя здійснюється лише одним уповноваженим суб'єктом – судом, про що є чітка нормативно визначена вимога (ст. 124 Конституції України, ст. 30 КПК України). Нормами КПК України також передбачено положення щодо складу суду, який уповноважений здійснювати судовий розгляд кримінальних проваджень одноособово, колегіально та з участю присяжних (ст. 31 КПК України).

Для з'ясування предмета діяльності суду при здійсненні функції правосуддя, її змісту та мети, на досягнення якої спрямована ця діяльність, розглянемо та проаналізуємо доктринальні визначення поняття правосуддя.

Правосуддя є категорією, що має міжгалузевий характер і застосовується для всіх видів судочинства. Так, у Юридичній енциклопедії правосуддя визначається як «правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [10, с. 50].

Більш розгорнуто розкриває зміст діяльності по здійсненню правосуддя С.М. Тимченко, зазначаючи, що вона «проходить у визначених законом процесуальних формах у судових засіданнях за участю сторін та інших учасників процесу й полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини у розглянутій справі шляхом дослідження доказів, що закінчується ухваленням рішення в справі

із застосуванням норм відповідного матеріального закону» [11, с. 25].

І.В. Гловюк при визначенні поняття правосуддя як кримінально-процесуальної функції зазначає про «діяльність суду у судовому провадженні щодо розгляду та вирішення кримінального позову» [7, с. 489].

Враховуючи наведені позиції, можна стверджувати, що до предмету діяльності суду по здійсненню правосуддя належить встановлення фактичних обставин справи та з'ясування істини у розглянутій справі шляхом дослідження доказів. Така діяльність відбувається у судових засіданнях за участю сторін та інших учасників процесу, а її змістом є розгляд і вирішення в установленому законом процесуальному порядку справ (кримінального позову).

Різні погляди висловлено у наукових джерелах і щодо мети правосуддя та мети судової діяльності загалом. Ніяким чином не заперечуючи, що діяльність суду спрямована на забезпечення «охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави», все ж зауважимо, що таке широке трактування мети правосуддя потребує конкретизації відповідно до предмету діяльності, оскільки охорона прав та свобод здійснюється не тільки судом, а й іншими державними органами.

Метою судової діяльності у суспільстві та державі визначають також «судовий захист», який може розглядатися і як діяльність, і як результат діяльності [7, с. 239]. З такою позицією загалом можна погодитись, разом з тим поняття судового захисту є комплексним, багатоаспектними і, своєю чергою, також потребує конкретизації як мета правосуддя.

М.Є. Савенко зазначає, що «правосуддя у кримінальному судочинстві є лише така діяльність суду, процесуальна форма якої забезпечує обов'язкову участь зацікавлених учасників процесу у судових засіданнях, наділених необхідними процесуальними гарантіями, що дають можливість правильного вирішення спра-

ви по суті, тобто встановити винуватість особи і призначити їй відповідне покарання» [12, с. 281]. Проте, формулювання мети правосуддя, що міститься у наданому визначенні, є дещо однобічним, оскільки правильне вирішення справи по суті передбачає не тільки встановлення винуватості особи і призначення покарання, а й встановлення невинуватості особи та її виправдання.

Для з'ясування мети правосуддя у кримінальному провадженні слід також звернутися до обґрунтованої позиції М. А. Погорецького, який визначив мету кримінального процесу, як «вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі» [13, с. 167].

Мета кримінально-процесуальної функції правосуддя міститься у межах загальної мети кримінального процесу і може розглядатись, як вирішення кримінального позову. У процесуальному значенні метою правосуддя можна вважати ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

З урахуванням зазначеного, до структурних елементів кримінально-процесуальної функції правосуддя слід віднести: 1) суб'єкт виконання функції (суд); 2) предмет діяльності суду (з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження); 3) зміст діяльності (розгляд у встановленому законом процесуальному порядку кримінального позову); 4) мета діяльності (вирішення кримінального позову з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення).

Окрім зазначених елементів функції правосуддя потрібно акцентувати увагу також на передбаченій законом процесуальній формі реалізації кримінально-процесуальної функції та засобах її реалізації (повноваженнях).

Ю. М. Грошевий обґрунтовано вказував на важливість для здійснення правосуддя встановлення законом процесуальної процедури, що гарантує права

і свободи особи, законність і справедливість рішень суду [14, с. 688]. Дійсно, процесуальна форма є однією з процесуальних гарантій і повинна забезпечувати досягнення мети правосуддя.

Інші науковці теж доречно наголошують при визначенні поняття правосуддя на необхідності дотримання принципу змагальності та інших принципів (засад) кримінального судочинства (провадження) у діяльності судової влади по розгляду і вирішенню справ [12, с. 281; 15, с. 373].

Також слід зазначити про те, що кримінально-процесуальні функції реалізуються шляхом здійснення прав і обов'язків (повноважень) суб'єктів, які закріплені у кримінально-процесуальному законодавстві. Суд наділений повноваженнями як щодо здійснення основної функції – правосуддя, так і інших функцій, які виконуються у різних стадіях кримінального провадження.

Щоб з'ясувати межі дії функції правосуддя у кримінальному провадженні, перш за все, варто звернутися до питання про її співвідношення із функцією судового контролю.

Чимало вчених, які досліджують зазначену проблематику, не виокремлюють судовий контроль як самостійну функцію, а розглядають її як елемент правосуддя [16, с. 54–55] чи вид правосуддя [17, с. 8]. Зокрема, І. С. Дікар'єв обґрунтовує точку зору, що функція правосуддя охоплює собою не тільки діяльність суду, спрямовану на вирішення кримінальних справ по суті, а й контрольну діяльність, яка є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи [18, с. 51].

Звичайно, є також багато прибічників обґрунтування самостійності функції судового контролю у кримінальному процесі [6, с. 63; 9, с. 151; 19, с. 27; 20, с. 19, 20; 21, с. 90; 22, с. 90].

М. Є. Савенко висловив позицію, що в досудовому провадженні роль і спеціальне призначення суду можна визначити як забезпечення здійснення правосуддя у майбутній стадії судового розгляду [12, с. 284].

З прийняттям КПК 2012 р. у стадії досудового розслідування повноваження по здійсненню судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні покладено законом на спеціального суб'єкта – слідчого суддю (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України), що дає додаткові аргументи для обґрунтування твердження про відокремленість функції судового контролю від функції правосуддя.

Заслуговує на підтримку позиція І. В. Гловюк, яка розглядає функцію судового контролю як самостійну кримінально-процесуальну функцію, що «здійснюється слідчим суддею (у досудовому провадженні) та судом (у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді, судово-контрольних стадіях кримінального провадження)» [7, с. 120].

Про початок здійснення функції правосуддя можна стверджувати, беручи до уваги момент офіційного звернення сторони обвинувачення (прокурора) до суду з обвинувальним актом. Це покладає на суд обов'язок вирішити обвинувачення по суті у вирокі, за відсутності формальних перешкод і підстав для ухвалення іншого рішення. Відповідно до норм КПК України, суд у стадії підготовчого провадження виконує повноваження щодо здійснення судового контролю (відмова в затвердженні угоди, закриття кримінального провадження, повернення обвинувального акта прокурору чи його направлення для визначення підсудності) або ж повноваження забезпечувального характеру щодо здійснення правосуддя (призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду), а в окремих випадках, – функцію правосуддя (затвердження вироком угоди про визнання винуватості чи про примирення).

У судовому розгляді під час судового провадження в суді першої інстанції відбувається з'ясування обставин та перевірка їх доказами (дослідження доказів)

у обсязі й порядку, визначених ухвалою суду. За результатами судового розгляду суд ухвалює вирок, у якому вирішує обвинувачення по суті, що є актом правосуддя і реалізацією відповідної функції. У випадках постановлення ухвали про закриття кримінального провадження здійснюється функція судового контролю, за винятком ухвал про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності (за п. 1 частини другої ст. 284 КПК) та за п. 5 частини першої ст. 284 КПК України, які також відносять до актів правосуддя [7, с. 487].

Разом з тим, і у разі ухвалення вироку, й у разі постановлення ухвали про закриття кримінального провадження, у зазначених випадках, здійснюється вирішення кримінального позову та може бути досягнута мета кримінального процесу – «вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочинном шкоди особі, суспільству та державі» [13, с. 167].

Щодо стадії провадження в суді апеляційної інстанції можна погодитись із думкою О. С. Кашки, яка вважає, що «за формою діяльність суду апеляційної інстанції щодо перевірки вироків та ухвал суду першої інстанції про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру є перевірконо-контрольною, а за змістом вона може бути або здійсненням судового розгляду та вирішенням справи (правосуддям), або судового контролю» [8, с. 83].

Спірним є питання про здійснення правосуддя у стадії провадження в суді касаційної інстанції, зважаючи на перевірочний характер дій суду та нормативні обмеження щодо дослідження доказів у цій стадії (ч. 1 ст. 433 КПК України). Хоча законом і передбачено відмінності у процесуальній формі касаційного розгляду, все ж таки можна стверджувати про здійснення в цій стадії функції правосуддя, оскільки тут відбувається вирішення кримінального позову.

Що ж до провадження за нововиявленими обставинами, то в цій стадії суд при ухваленні нового судового рішення користується повноваженнями суду відповідної інстанції (ч. 1 ст. 467 КПК України). Отже, функція правосуддя буде здійснюватися при перегляді за нововиявленими обставинами судового рішення судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції.

У провадженні з перегляду судових рішень Верховним Судом України діяльність суду має лише контрольний характер [7, с. 488], а у стадії виконання судових рішень здійснюється коригуюча функція [23, с. 180]. Тобто, у цих стадіях реалізація функції правосуддя не відбувається.

На основі викладеного можна зробити такі висновки: правосуддя є основ-

ною кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює суд через реалізацію в установленій законом процесуальній формі повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і вирішення кримінального позову з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення. Функція правосуддя здійснюється у судових стадіях кримінального провадження, де вирішується питання про обвинувачення: у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді у першій інстанції, апеляційному та касаційному розгляді та при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Строгович М. С.* Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности / М. С. Строгович. – Москва: Юрид. изд-во НКЮ Союза ССР, 1939. – 149 с.
2. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса: [в 2-х т.] / М. С. Строгович. – Москва: Наука, 1968. – Т. 1–470 с.
3. *Элькинд П. С.* Сущность советского уголовно-процессуального права / П. С. Элькинд. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 172 с.
4. *Зеленецкий В. С.* Функциональная структура прокурорской деятельности: учеб. пособ. / В. С. Зеленецкий. – Х.: Изд-во ХЮИ, 1978. – 78 с.
5. *Альперт С. А.* Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: конспект лекцій / С. А. Альперт. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1995. – 28 с.
6. *Попелюшко В. О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія / В. О. Попелюшко. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. – 634 с.
7. *Гловюк І. В.* Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія / І. В. Гловюк. – Одеса: Юрид. літ., 2015. – 712 с.
8. *Кашка О. С.* Повноваження суду апеляційної інстанції з перегляду судових рішень у кримінальному процесі України: монографія / О. С. Кашка; за ред. О. Ю. Костюченко. – К.: Алерта, 2015. – 630 с.
9. *Попелюшко В.* Слідчий суддя у кримінальному провадженні: процесуальний статус та процесуальні функції / В. Попелюшко // *Право України*. – 2013. – № 11. – С. 145–153.
10. *Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / [редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]* – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.
11. *Тимченко С. М.* Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / С. М. Тимченко. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 304 с.
12. *Савенко М. Є.* Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві на стадіях досудового слідства та судового розгляду / М. Є. Савенко // *Університетські наукові записки*. – 2006. – № 2 (18). – С. 279–284.
13. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
14. *Грошевий Ю. М.* Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю. М. Грошевий // *Вісник Акад. правових наук України*. – 2003. – № 2/3 (33/34). – С. 686–698.

15. Шевчук М.І. Функції суду в сучасному кримінальному провадженні України / М.І. Шевчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 370–378.
16. Петрухин И.Л. Теоретические основы реформы уголовного процесса России: [в 2 ч.] / И.Л. Петрухин. – М.: Проспект, 2004. – Ч. 1. – 221 с.
17. Лебедев В.М. Судебная защита свободы и личной неприкосновенности граждан на предварительном следствии: учеб. пособ. / В.М. Лебедев. – М., 2001. – 158 с.
18. Дикарев И.С. Правосудие и судебный контроль в уголовном процессе: соотношение понятий / И.С. Дикарев // Государство и право. – 2008. – № 2. – С. 45–51.
19. Химичева О.В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: монография / О.В. Химичева. – М.: ЮНИТИ ДАНА, Закон и право, 2004. – 287 с.
20. Зинатуллин З.З. Судебная власть и правосудие по уголовным делам: соотношение с судебным контролем / З.З. Зинатуллин, В.В. Зезянов // Российский судья. – 2005. – № 5. – С. 18–20.
21. Рябцева Е.В. Судебная деятельность в уголовном процессе России: учебное пособие / Е.В. Рябцева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 315 с.
22. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шилю. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
23. Берова Д.М. Функции суда в уголовном судопроизводстве / Д.М. Берова // Общество и право. – 2010. – № 5. – С. 176–184.

Syza N. Justice is main function criminal procedure

The article deals with the contents of structural elements of criminal procedure judicial functions. Established that these structural elements are: 1) the subject of the execution of the function (the court); 2) the object of the court's activities (clarify the circumstances to be proved and other circumstances that are important for criminal proceedings); 3) the content of the activity (judicial review of the criminal action); 4) the purpose of the activity (decision of the criminal action with making legitimate, reasoned and fair judicial decision).

Besides the functions of the elements of justice must also is focus attention on the procedural form envisaged by law implementing criminal procedural functions and means of its implementation (powers).

On the basis of these structural elements formulated the concept of justice as the main criminal procedural functions. The court administers justice is through the implementation of the established procedural form of powers for clarify the circumstances to be proved and other circumstances that are important for criminal proceedings, and decision of the criminal action with making legitimate, reasoned and fair judicial decision.

It was shown function limits implementation of justice in criminal proceedings. The function of justice is carried out in judicial stages of criminal proceedings, where the prosecution decided: in the preparatory proceedings, trial in first instance, appeal and cassation review and in the revision of judicial decisions on again opened circumstances.

Keywords: *function; justice; court; criminal procedure.*

Стаття надійшла до редакції журналу 15.12.2016 р.